

УДК: 342.8

[https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-3\(23\)-24-34](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-3(23)-24-34)

Бойко Олена Петрівна,

кандидат наук з державного управління, докторант кафедри публічного управління та публічної служби, Національна академія державного управління при Президентові України, 03057, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 20, brokiev2019@gmail.com, +38(067)447-34-35, <https://orcid.org/0000-0003-3718-1039>

Бойко Елена Петровна,

кандидат наук по государственному управлению, докторант кафедры публичного управления и публичной службы, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины, 03057, г. Киев, ул. Антона Цедика, 20, brokiev2019@gmail.com, +38 (067)447-34-35, <https://orcid.org/0000-0003-3718-1039>

Boyko Olena Petrivna,

Candidate of Sciences in Public Administration, Doctoral Student, Department of Public Administration and Public Service, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, 03057, Kyiv, Str. Antona Cedika, 20, brokiev2019@gmail.com, +38 (067)447-34-35, <https://orcid.org/0000-0003-3718-1039>

ЕЛЕКТРОННЕ ГОЛОСУВАННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. Визначено, що питання уніфікації та цифрової трансформації виборчих процесів останнім часом набувають в Україні широкої дискусії. Основною метою, яку ідеологи впровадження електронного голосування ставлять перед собою, є спрощення виборчих процедур, дебіюрократизація виборчих процесів, доступність для виборців до системи голосування, пришвидшення процесу підрахунку голосів, мінімізація можливості впливу на підрахунок голосів виборців та встановлення результатів голосування. Досліджено основні види процедур та типи електронного голосування. Також наголошується на важливості дотримання Рекомендацій СМ/Рес (2017)5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо стандартів електронного голосування (прийнято Комітетом Міністрів 14 червня 2017 року). Досліджуючи історію впровадження у світовій практиці елек-

тронного голосування та визначаючи причини відмови від такої практики в окремих країнах, проаналізовано та узагальнено позитивні й негативні аспекти впровадження електронного голосування для окремих процедур виборчого процесу. Зауважено, що система “електронних виборів” добре відома у світовій практиці, проте питання її застосування є доволі дискусійним з огляду на недовіру до самої системи; неможливості забезпечення таємниці голосування за умови ідентифікації виборця під час, наприклад, інтернет-голосування; неможливості незалежного спостереження та верифікації даних при підрахунку голосів виборців. Упровадження електронного голосування є питанням окремого ретельного дослідження з огляду на різну історію як успіху, так й історію невдалого застосування у світовій практиці системи електронного голосування.

Ключові слова: вибори, електронне голосування, дистанційне голосування, дочасне голосування, неперсональне голосування.

ЭЛЕКТРОННОЕ ГОЛОСОВАНИЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ УКРАИНЫ

Аннотация. Определено, что вопросы унификации и цифровой трансформации избирательных процессов в последнее время в Украине широко обсуждаются. Основной целью, которую идеологи внедрения электронного голосования ставят перед собой, является упрощение избирательных процедур, дебиюрократизация избирательных процессов, доступность для избирателей к системе голосования, ускорения процесса подсчета голосов, минимизация возможности влияния на подсчет голосов избирателей и установления результатов голосования. Исследованы основные виды процедур и типы электронного голосования. Также отмечено важность соблюдения рекомендаций СМ/Рес (2017) 5 Комитета Министров Совета Европы государствам-членам относительно стандартов электронного голосования (принят Комитетом Министров 14 июня 2017). Исследуя историю внедрения в мировой практике электронного голосования и определяя причины отказа от такой практики в отдельных странах, проанализированы и обобщены положительные и отрицательные аспекты внедрения электронного голосования для отдельных процедур избирательного процесса. Отмечено, что система “электронных выборов” хорошо известна в мировой практике, однако вопрос ее применения довольно дискуссионный, учитывая недоверие к самой системе; невозможности обеспечения тайны голосования при условии идентификации избирателя во время, например, интернет-голосования; невозможности независимого наблюдения и верификации данных при подсчете голосов избирателей. Внедрение электронного голосования является вопросом отдельного тщательного исследования, учитывая разную историю как успеха, так и историю неудачного применения в мировой практике системы электронного голосования.

Ключевые слова: выборы, электронное голосование, дистанционное голосование, досрочное голосование, неперсональное голосование

ELECTRONIC VOTING: PROSPECTS FOR UKRAINE

Abstracts. The article states that the issues of unification and digital transformation of electoral processes have recently become widely discussed in Ukraine. The author notes that the main goal of the ideologues of e-voting is to simplify election procedures, debureaucratize election processes, make it easier for voters to vote, speed up the counting process, minimize the possibility of influencing the counting of votes and establishing voting results. The article examines the main types of procedures and types of electronic voting. The author also emphasizes the importance of complying with Recommendation CM / Rec (2017) 5 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on electronic voting standards (adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2017). Examining the history of the introduction of e-voting in the world practice and determining the reasons for abandoning such practices in some countries, the author analyzed and summarized the positive and negative aspects of the introduction of e-voting for certain aspects of the electoral process. The author notes that the system of “electronic elections” is known in world practice, but the question of its application is quite controversial given the distrust of the system itself; the impossibility of ensuring the secrecy of the vote, provided that the voter is identified during, for example, online voting; impossibility of independent observation and verification of data when counting votes. According to the author, the introduction of electronic voting is a matter of separate careful study given the different history of both success and failure of the failed application of the electronic voting system in world practice.

Keywords: elections, electronic voting, remote voting, early voting, impersonal voting.

Постановка проблеми. Спрощення виборчих процедур, дебюрократизація виборчих процесів, доступність для виборців до системи голосування, пришвидшення процесу підрахунку голосів, мінімізація можливості впливу на підрахунок голосів виборців та встановлення результатів голосування — ось основні задачі, які теоретично можна вирішити за допомогою електронного голосування на виборах. Системи “електронних виборів” відома у світовій практиці, проте питання її застосування є доволі дискусійним з

огляду на недовіру до спроможності запобігання безумовного невтручання в системи з метою спотворення даних результатів голосування. Інші дискусійні аспекти: неможливість забезпечення таємниці голосування за умови ідентифікації виборця під час, наприклад, Інтернет-голосування. Або неможливість незалежного спостереження та верифікації даних при підрахунку голосів виборців. Ці та інші проблеми стали причиною відмови у деяких країнах від практики електронного голосування на виборах. З огляду на це при прийнятті

рішення про впровадження системи електронного голосування в Україні важливим є аналіз позитивних та негативних його аспектів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розгляд проблем електронної демократії представлено роботами науковців А. Акімова, С. Дзюби, Е. Брека, К. Вергеса, І. Жиляєва, Д. Кедді, Х. Кохалик, Н. Махначової, Ф. Нобла, С. Полумієнка, І. Рубана А. Семенченка та ін.

Питання запровадження системи електронного голосування та підходи до його організації досліджували такі зарубіжні та вітчизняні науковці: М. Бучин, М. Грачов, Н. Грицяк, Д. Ковальов, Р. Кріммер, А. Константинівська, Ю. Ключковський, К. Матреніна, М. Міхровська, М. Мостова, І. Половко, А. Проссер, І. Сіденко, С. Соловійов, Н. Титовська, Д. Угрюмов, С. Фатєєва, С. Фоміна, В. Халізев.

Формулювання цілей статті. Дослідити практику застосування світового досвіду електронного голосування; визначити позитивні та негативні аспекти електронного голосування та перспективи застосування електронного голосування на виборах для України.

Виклад основного матеріалу. Питання уніфікації та цифрової трансформації виборчих процесів останнім часом набувають в Україні широкої дискусії. Проте впровадження електронного голосування є питанням окремого ретельного дослідження з огляду на різну історію як успіху, так і історію невдалого застосування у світовій практиці системи електронного голосування.

При цьому законодавство різних країн має не тотожне трактування поняття “електронне голосування”. Наприклад, термін “електронного голосування” застосовується в Австрії для позначення будь-якої форми голосування, що відбувається поза межами виборчої дільниці: за допомогою мережі Інтернет, СМС-голосування або голосування за допомогою будь-якого електронного пристрою.

Експерти визначають у світовій практиці такі типи електронного голосування:

1. Голосування на виборчій дільниці за допомогою електронної системи (Vote-recording Technologies) — виборець реєструє свою ID-картку в спеціальному зчитувачі, вводить свій пароль на сайті голосування, де отримує електронний бюлетень та відбиває свій вибір. Після завершення голосування такі електронні скриньки автоматично підраховують голоси.

2. Оптичне сканування (Optical Scan Marksense) — виборець обирає кандидата шляхом відмічання на спеціальному бюлетені, який потім обробляє виборча машина, що за допомогою оптичних засобів підраховує голоси на дільниці.

3. Голосування за допомогою перфорованих карт (Punched Card) — виборець використовує спеціальні картки, що зчитуються комп'ютером, відмічаючи кандидата спеціальним кодом, який залишається на перфокарті; далі виборець опускає перфокарту до виборчої скриньки, яка автоматично здійснює підрахунок.

4. Електронна виборча система прямого запису (Direct-recording Electronic Voting System — DRE) —

виборець обирає кандидата на сенсорному екрані комп'ютера, після чого машина, за допомогою спеціальної програми підраховує голоси. Ідентифікація відбувається через відбитки пальців або ID-картку.

5. Дистанційне та “раннє” голосування – виборець обирає кандидата через захищений комунікаційний канал (програме забезпечення в Інтернет-мережі). Найчастіше це надсилання спеціального електронного листа на виборчу дільницю або голосування на спеціально створеному сайті. Процедура зарахування голосу відбувається лише після попередньої ідентифікації [1].

Умовно можна визначити популярні наступні види процедур електронного голосування: поза межами виборчої дільниці (наприклад, за допомогою Passport ID та мережі Інтернет); персональне голосування у приміщеннях для голосування з підрахунком за допомогою електронних урн (бюлетень вкидається у цифрову урну, яка під'єднана до мережі Інтернет, після зчитування бюлетеня система автоматично розпізнає голос та підраховує результати); голосування за допомогою спеціальних цифрових терміналів (система з сенсорними екранами із можливістю авторизації за допомогою системи ідентифікації).

На нашу думку, електронне голосування має забезпечити доступність виборця до систем голосування, чітко відобразити волевиявлення виборця, не містити ознак дискримінації, забезпечити таємність (анонімність голосування) та мати можливість перевірки результатів виборів.

Варто зазначити, що Рекомендація CM / Res (2017) 5 Комітету Міністрів

Ради Європи державам-членам щодо стандартів електронного голосування (прийнято Комітетом Міністрів 14 червня 2017 року) містить серед іншого наступні вимоги до системи електронного голосування: поважати всі принципи, застосовні до демократичних виборів та референдумів; оцінювати ризики, зокрема специфічні ризики електронного виборчого права, та протидіяти їм відповідними заходами. Рекомендація підтверджує, що “довіра громадськості до влади ... є необхідною умовою запровадження електронного голосування”. У Рекомендації зазначається, що “всі принципи демократичних виборів” повинні дотримуватися. Рекомендація містить близько 50 стандартів щодо електронного голосування, які повинні забезпечувати дотримання вищезазначених стандартів (пов'язаних із загальним, вільним, рівним виборчим правом та таємним голосуванням), а також стандартів, що стосуються регуляторні та організаційні вимоги заходів щодо електронного голосування, спостереження та прозорості, підзвітності, надійності та безпеки системи електронного голосування [2].

Уперше в 2000 році у Сполучених Штатах Америки (штат Орегон) було здійснено голосуванням через мережу Інтернет, однак найбільшого поширення у виборчій кампанії 2004 року набула система зчитування інформації з виборчих бюлетенів, заповнених виборцем особисто вручну. Ця система електронного голосування вперше була застосована як експеримент на муніципальних виборах у 1996 році в Бразилії, згодом у 2000 році ця система була

застосована на виборах муніципалітетів по всій країні, а у 2002 році на загальнонаціональних виборах глави держави. З того часу саме персональне голосування у приміщеннях для голосування з підрахунком за допомогою терміналів є найбільш поширеним і світі з огляду на те, що вони можуть працювати автономно.

На сьогодні безумовним лідером у сфері впровадження електронного голосування є Естонія, де з 2005 р. кількість виборців які голосували он-лайн з роками зростала від 2 % у 2005 році до 31 % на виборах у 2014 р. В основі естонської системи Інтернет-голосування лежить використання естонських посвідчень особи – ID-картки, що дозволяють його власнику ставити цифровий підпис на офіційних, юридично обов'язкових документах. У країні можливе дострокове Інтернет-голосування. До того ж виборці можуть змінювати свої вподобання необмежену кількість разів, але зараховується останній варіант голосування. Успішна практика застосування електронного голосування також вважається є у Казахстані.

Важливу роль у впровадженні системи електронного голосування відіграє довіра громадян. Наприклад, більшість громадян Австралії підтримують введення електронного голосування: за електронну систему виборів висловилися в основному люди у віці від 25 до 34 років, які мають домашні комп'ютери та знайомі із системами електронних платежів. У Бразилії задля упевненості у надійності системи у 2009 році було організовано конкурс хакерів для перевірки стійкості до “зламу” системи

та формування додаткової впевненості в цих технологіях. А у Венесуелі у 2005 році на виборах ефективним засобом відновлення довіри стало масове перерахування паперових слідів на 45 відсотках виборчих дільниць та ліквідація автоматизованого процесу ідентифікації. В Індії із-за недовіри опозиції до машин зчитування інформації з виборчих бюлетенів було продемонстровано, що системна плата легко та без втрат функціональності вилучається, код мікросхем зчитується, а чіпи можна поміняти на перепрограмовані: отже, можливість втручання в систему була доведена [3].

У деяких країнах існує неоднозначне ставлення до електронного голосування на різних рівнях: наприклад, на загальнонаціональному рівні не підтримується електронне голосування у Канаді, Швейцарії, проте на місцевому рівні довіра та популярність електронного голосування дозволяють його застосовувати.

Проте світова практика електронних виборів має досвід відмови від електронного голосування, наприклад, Бахрейн у 2006 році відмовився від електронного голосування з питань безпеки. Так само Ірландія після суттєвих інвестицій відмовилась від електронного голосування у 2009 році з причин ненадійності системи. Литва відмовилась від такого голосування з підозр про ймовірне втручання в систему. Нідерланди у 2008 р. повернулись до паперового голосування, основними причинами були небезпека таємності голосу та велика залежність від продавців та сертифікованих агентств. Норвегія у 2014 р. так само призупинила процес

упровадження електронного голосування у контексті проблеми безпеки (але призупинила тимчасово). В Японії наразі відмовились від електронного голосування з огляду на недосконалість технічних засобів для голосування. А Німеччина в 2009 р. процедуру електронного голосування проголосила неконституційною.

Великобританія з 2002 по 2007 роки провела більше тридцяти тестових онлайн-голосувань на місцевих виборах, проте у 2005 р. дійшли висновку, що системи електронне голосування надто дорогі та не сприяють збільшенню участі у виборах. Молдова також після тривалих досліджень відмовилась від ідеї такого голосу-

вання. Після пілотного голосування у 2008 році Фінляндія так і не впровадила систему. Франція у 2017 році скасувала можливість електронного голосування для громадян за кордоном (але голосування поштою для громадян за кордоном залишилось). Домініканська Республіка також має негативний досвід електронного голосування на місцевих виборах 12 лютого 2020 року: ІТ-система зламалась після початку голосування, було зупинено процедуру голосування та призначено повторні вибори.

Отже, для об'єктивного розуміння доцільності впровадження електронного голосування важливо розуміти переваги та недоліки такого голосування (таблиця).

Узагальнення позитивного та негативного аспектів електронного голосування

Об'єкт	ПОЗИТИВ електронного голосування	НЕГАТИВ електронного голосування
1	2	3
ЯВКА ВИБОРЦІВ	<ul style="list-style-type: none"> • Краще пристосоване до потреб все більш мобільного суспільства. • Зростання кількості молодих виборців, які готові брати участь у виборах з використанням інформаційних технологій 	<ul style="list-style-type: none"> • Зменшення явки за рахунок виборців старшого покоління та виборців, що не матимуть технічної можливості голосувати
ПРОЦЕДУРА ГОЛОСУВАННЯ	<ul style="list-style-type: none"> • Можливість застосування різних технічних засобів для голосування. • Можливість використання багатомовних користувацьких інтерфейсів, що для багатомовного електорату може слугувати краще, ніж паперові бюлетені. • Можливість голосування протягом кількох днів у зручний для виборця час. • Процедура голосування є більш зручною для людей з обмеженими фізичними можливостями та виборцями, що є поза межами доступу до ВД. 	<ul style="list-style-type: none"> • Обмежена відкритість та розуміння системи для неекспертів. • Можливий брак довіри з боку громадян до виборів у режимі е-голосування внаслідок недоліків системи захисту. • Залежно від типу голосування – виборець змушений буде забезпечити можливість голосування (ID-код, електронний підпис, реєстрація в системі, вивчення системи голосування, за умови віддаленого голосування – забезпечення точки голосування).

1	2	3
	<ul style="list-style-type: none"> • Е-бюлетень може стати зручнішим для сприйняття та заповнення 	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутність належного програмного забезпечення (особливо гостро стоятиме питання для неохоплених Інтернет-середовищах). • Нерівність доступу виборця до засобів голосування (необізнаність, відсутність технологічних можливостей тощо)
ЗАХИСТ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ ТА ТАЄМНИЦЯ ГОЛОСУВАННЯ	<ul style="list-style-type: none"> • Попередження шахрайства на виборчих дільницях та під час підбиття підсумків завдяки зниженню втручання людини. • Можливість голосувати дистанційно, значно знижує ризик тиску голосувати та підвищує надійність вибору. • За підрахунком голосів можна спостерігати в режимі реального часу. • Зменшення чисельності зіпсованих виборчих бюлетенів: виборчі системи можуть застерігати виборців щодо недійсних голосів. • Зменшення інцидентів продажу голосів, уможливаючи голосування одного виборця не один раз 	<ul style="list-style-type: none"> • Потенційне порушення таємниці голосування, особливо за систем, які одночасно виконують функції аутентифікації виборців і голосування. • Зростання вимог до безпеки для захисту системи голосування. • Нижчий рівень контролю виборчою комісією через високу залежність від технологій. • Обмежені можливості перерахунку. • Повністю захиститися від вірусів та хакерських атак майже неможливо. Найменші загрози можуть виявитися небезпечними, коли йдеться про вирішення долі держави. Особливо небезпечним є застосування централізованих баз даних, на яких зберігаються результати голосування. • Неможливість незалежного спостереження за процесом голосування
ВСТАНОВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ	<ul style="list-style-type: none"> • Точніші результати через виключення фактору помилок. • Ефективне керування складними формулами виборчих систем, що потребують складних процедур підрахунку голосів. • Краще представлення складних виборчих бюлетенів. • Швидший підрахунок голосів і формування таблиць 	<ul style="list-style-type: none"> • Брак прозорості. • Обмежена відкритість і розуміння системи тими, хто не є експертами. • Ризик маніпулювання інсайдерами з розширеним доступом до системи або хакерами ззовні. • Імовірність шахрайства шляхом масштабної маніпуляції невеликою групою інсайдерів
ЕКОНОМІЧНЕ ТА ТЕХНІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ	<ul style="list-style-type: none"> • Потенційна довгострокова економія коштів за рахунок заощадження часу працівників виборчих комісій і зменшення витрат. 	<ul style="list-style-type: none"> • Брак узгоджених стандартів для систем е-голосування. • Необхідна сертифікація системи, але немає широко узгоджених стандартів сертифікації.

1	2	3
	<ul style="list-style-type: none"> • Потенційна довгострокова економія коштів на виготовлення та розповсюдження виборчих бюлетенів. • Заощадження витрат на транспортування бюлетенів 	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання витрат на придбання та обслуговування систем е-голосування. • Потреба в додаткових інформаційних кампаніях для виборців. • Можливий конфлікт з існуючою правовою базою. • Зростання вимог до ІТ-обладнання, інфраструктури й оточуючого середовища

В Україні перші спроби законодавчого урегулювання запровадження електронного голосування були ще в 2011 році шляхом ініціативи законопроекту “Про концепцію “Запровадження системи електронного голосування” (реєстр. № 8656 від 10 червня 2011 року) [3]. Проте проєкт не було підтримано. Згодом у 2017 році Кабінетом Міністрів України ухвалено “Концепцією розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації”, відповідно до якої до 2018 року мало відбутися впровадження системи електронного голосування. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. № 405-р “Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку демократії в Україні на 2019–2020 роки” визначено нові строки упровадження електронного голосування, а також електронного виборчого процесу, електронних референдумів та електронного плебіситу — III квартал 2020 року. Утім реформа виборчого законодавства із прийняттям Виборчого кодексу України не передбачає впровадження електронного голосування. Таким чином, на сьогодні в Україні питання електронного голо-

сування поза межами правового поля та потребує прийняття виваженого рішення за результатами вивчення світової практики електронного голосування.

За результатами дослідження Міжнародної фундації виборчих систем щодо доцільності запровадження нових виборчих технологій (лютий 2020 року) [4] було надано відповідні рекомендації, тезово основні з них:

- розпочати інклюзивний, широкомасштабний процес консультацій з усіма українськими зацікавленими сторонами у сфері виборів;
- спростити виборчі процедури, звернути увагу на професіоналізації фахівців у даній сфері;
- Уряд України має адекватно і стабільно підвищувати бюджетні асигнування на виборчий процес;
- слід провести комплексне дослідження знань громадян про е-демократію та виборчі технології і довіру до них;
- якомога швидше розпочати важливу загальнонаціональну ініціативу з проведення наукових досліджень під керівництвом ЦВК з метою визначення, які моделі електронного та Інтернет-голосування підходять для України;

- доопрацювати законодавство у сфері кібербезпеки в Україні з метою створення належних агенцій, з якими ЦВК співпрацюватиме з метою захисту будь-яких нових виборчих технологій;

- провести експериментальне тестування нових технологій голосування.

Висновки і пропозиції. Електронне голосування безумовно має на меті спрощення виборчих процедур та доступу до системи голосування, може передбачати можливість дочасного голосування. Проте перед упровадженням такої системи в Україні важливо дослідити практику впровадження системи “електронних виборів” в країнах, що мають як позитивну історію її використання, так і в країнах, що наразі відмовились від такої практики. Варто зазначити, що на сьогодні спостерігається загальна зворотна тенденція до впровадження електронного голосування на виборах. Це в основному пов’язано з відсутністю довіри до різних аспектів суспільного життя та державних інституцій, а відтак і до системи електронного голосування. Крім того, така система має інші суттєві недоліки: це ідентифікація “онлайн-виборця”, отже, порушення таємниці виборів та можливість контролю волевиявлення конкретного виборця. З іншого боку — неможливість верифікації результатів голосування: відсутність незалежного спостереження за процесом голосування та встановленням результатів голосування. Саме ці аспекти і породжують недовіру виборця до виборчого процесу. Таким чином, забезпечення демократичних прозорих виборчих процесів з упроваджен-

ням електронного голосування стане нагальною задачею. Питання застосування електронного голосування потребує глибокого обґрунтування доцільності її упровадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. *Константинівська А.* А як у них? Електронне голосування: за матеріалами, підготовленими в рамках Програми USAID, що виконується Фондом Східна Європа та партнерами РАДА: підзвітність, відповідальність, демократичне парламентське представництво: URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-ia-k-u-nykh/23280-a-ia-k-u-nykh-elektronne-holosuvannia>
2. Recommendation CM/Rec(2017)5[1] du Comité des Ministres aux Etats membres sur les normes relatives au vote électronique (adoptée par le Comité des Ministres le 14 juin 2017, lors de la 1289e réunion des Délégués des Ministres) URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680726f6a
3. Про Концепцію “Запровадження системи електронного голосування в Україні”: проект Закону України від 10.06.2011 № 8656 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/jf6og00a>
4. Дослідження доцільності запровадження нових виборчих технологій, лютий 2020 року: Міжнародна фундація виборчих систем. URL: <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/03/IFES-Ukraine-Feasibility-Study-on-the-Introduction-of-New-Elections-Technology-for-Ukraine-v1-2020-02-13-Ukr.pdf?>

REFERENCES

---

1. Konstantynivska, A. (2018). A yak u nykh? Elektronne holosuvannia: za

- materialamy, pidhotovlenymy v ramkakh Prohramy USAID, shcho vykonuetsia Fondom Skhidna Yevropa ta partneramy RADA: pidzvitnist, vidpovidalnist, demokratychny parlamentyske predstavnytstvo [And how are they doing this? Electronic voting: based on materials prepared under the USAID Program by the Eastern Europe Foundation and RADA partners: accountability, accountability, democratic parliamentary representation], *rada.oporaua.org*. Retrieved from <https://rada.oporaua.org/analytyka/a-iak-u-nykh/23280-a-iak-u-nykh-elektronne-holosuvannia> [in Ukrainian].
2. Recommendation CM/Rec (2017) 5[1] du Comité des Ministres aux Etats membres sur les normes relatives au vote électronique (adoptée par le Comité des Ministres le 14 juin 2017, lors de la 1289e réunion des Délégués des Ministres). (2017). *search.coe.int*. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680726f6a [in French].
  3. Proekt Zakonu Ukrainy “Pro Kontseptsiiu “Zaprovadzhennia systemy elektronnoho holosuvannia v Ukraini” : vid 10.06.2011, № 8656 [Draft Law of Ukraine “On the Concept “Introduction of the electronic voting system in Ukraine” from 10.06.2011, № 8656]. *ips.ligazakon.net*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/jf6og00a> [in Ukrainian].
  4. Doslidzhennia dotsilnosti zaprovadzhennia novykh vyborchykh tekhnolohii, liutyi 2020 roku [Study on the feasibility of introducing new electoral technologies, February 2020]. (2020). *ifesukraine.org*. Retrieved from <https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2020/03/IFES-Ukraine-Feasibility-Study-on-the-Introduction-of-New-Elections-Technology-for-Ukraine-v1-2020-02-13-Ukr.pdf> [in Ukrainian].